

Ka- Fiili ve Türevleri Üzerine

Ka- On Verbs and Derivatives

Hami AKMAN *

Öz

Altay dil ailesine mensup olan Türkçede bir kelimenin köküne inmenin yolu ona eklenen yapım ve çekim eklerini tanımakla mümkündür. Yapım ve çekim ekleri çıkarıldıktan sonra elde kalan kelime için ise *kök* terimi kullanılmaktadır. Kök, bir kelimenin manası ve yapısı bozulmayan en küçük birimi olarak tanımlanmaktadır; bu yüzden de kök için *çekirdek kelime* tabiri kullanılmıştır. Türkçe gibi eklemeli bir dilde bir kelimenin köküne ulaşmak zor olmasa da bunun her zaman için mümkün olmadığı unutulmamalıdır. İşte bu köklerden birisi de çalışmaya konu olan *ka-* fiili ve türevleridir. Bu çalışmada, DLT’de “etrafini çevirmek” ve “sandığa doldurmak” anlamlarıyla tanımlanmış olan *ka-* fiili ve türevleri üzerinde durulmuştur. *Ka-* fiiline bazı araştırmacılar tarafından özellikle DLT’deki ikinci anlam dikkate alınarak ve *kar-*, *kat-* gibi türevlerinden yola çıkılarak “eklemek, yığmak, biriktirmek” gibi anlamlar verilmiştir; ancak fiile yüklenen bu anlamlar, fiilin diğer türevlerini göz önünde bulundurunca yeterli bulunmayabilir ki burada fiile, başka türevlerinden de yola çıkılarak “yükselmek / yükseltmek, artmak / artırmak, yukarı doğru çıkmak / çıkarmak (**ka-l-k*-“ayağa kalkmak, yerinden doğrulup yükselmek); kabarmak / kabartmak (**ka-b < k̄a-p+ar-*); yerinden hızla çekip yukarı kaldırmak (**ka-p-*)” gibi farazi manalar yüklenmiştir. Çalışmanın giriş kısmında Altay dil ailesi, Türkçenin yapısı ve *kök* terimi hakkında ana hatlarıyla bilgi verildi. Daha sonra ana bölümde *ka-* fiili ve türevleri art zamanlı ve eş zamanlı olacak şekilde ele alındı. Çalışma sonuç kısmında genel bir değerlendirme ve kısa bir önerme ile sonlandırıldı.

Anahtar Kelimeler: Altay dil ailesi, Türkçe, kök, DLT, *ka-* fiili.

Abstract

Although it is not difficult to reach the root of a word in an agglutinative language such as Turkish, it should not be forgotten that this is not always possible. One of these roots is the verb *ka-* and its derivatives, which are the subject of the study. In this study, the verb *ka-* and its derivatives, which are witnessed with the meanings of "turning around" and "filling in the ballot box" in DLT, are emphasized. The verb *ka-* has been given meanings such as "to add, to pile up, to accumulate" by some researchers, especially considering the second meaning in DLT and based on its derivatives such as *kar-*, *kat-*; however, these meanings attributed to the verb may not be sufficient when considering the other derivatives of the verb, in which the verb is "to rise / to raise, to increase / to increase, to rise / to rise (**ka-l-k*- "to stand up, to rise from one's place) based on other derivatives of the verb.); swell / swell (**ka-b < k̄a-p+ar-*); It is loaded with hypothetical meanings such as pulling it up quickly from its place and lifting it up (**ka-p-*). In the introduction part of the study, general information was given about the Altaic language family, the structure of Turkish and the root term. Then, in the main part, the verb **ka-* and its derivatives were discussed as diachronic and simultaneous. The study was concluded with a general evaluation and a short proposition in the conclusion part.

Keywords: Altaic language family, Turkish, DLT, root, verb *ka-*.

* Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
e-posta: hamiakman@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8787-2319

1. Giriş

Dünya dilleri, çeşitli şekillerde sınıflandırılmalarına tabi tutulmuştur. Bunlar arasında en yaygın olanı dilleri morfolojik açıdan tasnif çalışmalarıdır. Bu tasnif çeşidinde dillerin başlıca söz şekilleri dikkate alınır ki diller bu çerçevede; 1. Heceli diller (Çin, Siyam dilleri ile Asya'nın güneydoğusunda bulunan dilleri). 2. Eklemeli diller (Türkçe ve genellikle Ural-Altay dilleri). 3. Çekimli diller (Hint-Avrupa dilleri). 4. Karmaşık- terkipli diller (Kuzey Amerika kavmi dilleri) olmak üzere başlıca dört başlık altında ele alınmıştır (Caferoğlu, 2015: 38).

Altay dilleri teorisi; Türkçe, Moğolca, Tunguzca, Korece ve Japoncanın ortak bir dilden ortaya çıktığını ve bu dillerin akraba diller olduğunu savunan teorisinin adıdır (Ercilasun, 2013: 17).

“Altay dilleri grubu aslında XIX. yüzyılın başlarına kadar Ural-Altay dilleri olarak bilinmekteydi; ancak bugün artık bu iki grup ayrı ayrı ele alınıp incelenmektedir” (Akar, 2005: 22).

Altay dillerinin belli başlı bazı ortak özellikleri vardır, bunları maddeler halinde gösterecek olursak (Akar, 2005: 33; Ercilasun, 2013: 18);

1. Bu dillerde ses uyumu düzenlidir, yani seslerin kalınlık-incelik uyumu vardır.
2. Bu diller eklemeli dillerdir; yani kök olan kelimeye belli ekler getirilerek kelimeler türetilir.
3. Altay dillerinde başa gelen ekler yoktur; ekler yalnızca kelime sonuna getirilebilir. Bunun bazı istisnaları olsa da genel kuralı bozacak oranda değildir.
4. Bir sayı ismi çokluk eki almışsa ondan sonra gelen isim genelde tekil halde bulunur (birçok insan, birtakım eşya vb.)
5. İsim tamlamalarında tamlayan önce tamlanan sonra gelir (Arapça, Farsça gibi dillerde bunun tersi kurallar geçerlidir.)
6. Cümle kuruluşunda özne + tümleç + yüklem dizilimi esastır.
7. Altay dillerinde artikeller yer almaz (İngilizcedeki *the*, Arapçadaki *el* artikelleri vb.)
8. Bu dillerde gramatik cinsiyet bulunmaz.
9. İsim çekimlerinde iyelik eki kullanılır.
10. Fiil şekilleri açısından zenginlik gösterirler.
11. Sıfat tamlamalarında sıfat unsuru isim unsurundan önce gelmektedir.
12. Karşılaştırma çıkma hâli (-dAn) ekiyle yapılmaktadır.

Türkçe, Altay dilleri arasında bu dil ailesinin hemen bütün özelliklerini en iyi şekilde yansıtan dillerden birisidir. Bu özelliklerden en çok öne çıkanı da kelime sonlarına eklenen yapım ve çekim ekleridir. Bu yapım ve çekim ekleri Türkçede O kadar önemli bir yere sahiptir ki ünlü dil bilgini J. Deny (2021), Türkçenin gramerini bilmenin, aslında bu dilde kullanılan yapım ve çekim eklerini işlemeyi öğrenmiş olmak demek olduğunu ifade etmiştir (2021: 8).

Yapım ve çekim ekleri bir kelimedenden çıkarılınca geriye kalan unsur kök kelimelerdir. Bu kökler sabit kalır, değişmez. Bu yüzden Muharrem Ergin (2012) *kök için kelime çekirdekleri* tabirini

kullanarak bunların manası ve yapısı bozulmadan kelimenin parçalanamayan yapısı olduğunu, dilin anlamlı en küçük yapısını oluşturduğunu ve tek başlarına kullanılabilirdiğini ifade etmiştir (2012: 106).

Kökün eklerle genişletilmiş hâline ise *gövde* denir. Gövde hakkında Günay Karaağaç (2022), “*yapımlık bağlı biçim birimlerle genişletilmiş ad ve eylem kökleri, ad ve eylem gövdeleri olurlar*” şeklinde bir tanımda bulunmuştur (2022: 449). Demek ki gövdeler kökün yapım ekleriyle genişletilmiş biçimidir demek yanlış bir tabir olmayacaktır.

Kökler eksiz olarak da tek başına kullanılma özelliğine sahiptir. Bu yüzden ekler kolayca ayırt edilir ve köke ulaşmak kolay olur; ancak bu durum her zaman için geçerli olmayabilir ve kökü, gövdeden ayırt etmek oldukça zor bir hâl olabilir. Bundan ötürü bazen kök olduğu sanılan kelimelerin aslında bir gövde olduğu durumlarla da sık karşılaşılır.

Bu çalışmada, *a-* fiilinden türediği düşünülen ve birçoğu aslında kök sanılan; ancak tarafımızca gövde oldukları varsayılan bazı kelimeler ele alındı. *Ka-* fiili aslında DLT’de tanıklanmış ve “*etrafını çevirmek; sandığa doldurmak*” anlamlarıyla kullanılmış olan bir kök fiildir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 873). Söz konusu fiile, özellikle ikinci anlamı olan “*sandığa doldurmak*” göz önüne alınıp bazı araştırmacılar tarafından farazi olarak “*eklemek, yığmak, birikmek*” gibi anlamlar yüklenmiştir. Bu isimler arasında J.R. Hamilton, Tuncer Gülensoy, Yaşar Çağbayır gibi isimler sayılabilir. Necmettin Hacıeminoğlu (2016), bu fiile *kar-* ve *kat-* fiillerinden yola çıkarak “*katmak, karıştırmak*” gibi anlamlar yüklerken (2016: 31-232); Şinasi Tekin (2015) de Hacıeminoğlu gibi **ka-* şeklinde ele aldığı kök fiilin *kar-r-* ve *ka-t-* türevlerinden yola çıkarak “*katmak, eklemek*” anlamlarını yüklemiştir (2015: 91).

Biz *ka-* fiiline yukarıdaki anlamların yanı sıra “*yükselmek / yükseltmek, artmak / artırmak, yukarı doğru çıkmak / çıkarmak, kabarmak / kabartmak*” gibi anlamları da türevlerinden yola çıkarak vermeği uygun gördük.

Aşağıda *ka-* fiili ve türevleri olduğu düşünülen kelimeler *art zamanlı (diachronic)* ve *eş zamanlı (synchronic)* yöntemlerle incelenmeye çalışılmıştır. Bu yapılırken öncelikle kelimenin anlamı, kelimenin tarihi metinlerdeki kullanımı, Türkiye Türkçesi ve sonra ağızlarındaki (Derlem Sözlüğü esas alınarak) kullanımı sırası takip edildi; ardından da esas kısım olan kelimenin etimolojisi hakkında öne sürülen görüşlere ve bu görüşler ışığında da kendi görüşlerimize yer verildi. Burada *ka-* fiilinden türeyen kelimenin türevine ise yer verilmedi; mesela *ka-b+ar-* fiiline yer verilirken *ka-b+ar-t-* ya da *ka-b+ar-t-ı-l-* fiillerine yer verilmedi.

Ka- (**ka-*) fiili ve ondan türediği düşünülen bazı kelimeleri alfabetik sıra gözetilerek gösterilecek olursa;

2. Ka- Fiili ve Türevleri

2.1. ka-:

Bu fiil DLT’de, “*etrafını çevirmek; sandığa doldurmak*” anlamlarında geçmektedir: *Ol eşiçke otuñ kadı* “O, tencerenin etrafını odunlarla çevirdi”; *Ol tönug ka.dı* “O, elbiseyi bir sandığa doldurdu” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 457). Kâşgarlı, bu fiilin karşısında Yağma Lehçesi

açıklamasıyla *ka.r*, *ka.mak* kelimelerine yer verip bunun daha doğru biçimin *ka.la.dı* olduğu bilgisini vermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2019: 457). Talat Tekin (2022) *Türk Dilinde Birincil Uzun Ünlüler* kitabında DLT'deki bu veriyi tanık göstererek kelimeyi uzun ünlülü olarak (*kā*) ele almış ve “etrafına yığmak, sandığa koymak” anlamını vermiştir (2022: 103). J.R. Hamilton (2020) bu kelimeye “katmak, eklemek, yığmak” anlamını vermiştir (2020: 92). Hamilton, kelimeye bu anlamları verirken -aşağıda da değineceğimiz üzere- kelimenin türevleri göz önünde bulundurmuştur. Şimdiye kadar *ka-* fiiline DLT'deki “etrafını çevirmek; sandığa doldurmak” anlamlarıyla tek tanık olarak tesadüf edilmektedir. Aşağıda *ka-* fiilinin, DLT'de “sandığa koymak” anlamı göz önünde bulundurularak türevi olduğu düşünülen bazı kelimelere değinilmiştir; ancak burada sadece DLT'deki bu anlamla yetinilmemiş, kelimeye türevlerinden yola çıkarak “*artmak / artırmak; yükselmek / yükseltmek; kalkmak / kaldırmak; birikmek/biriktirmek; yığmak vs.” anlamlar da yüklenmiştir. Şöyle ki:

2.2. kab < kāp:

Eski Uygur Türkçesinde kelime *kab* şeklinde ve “1. Torba. 2. Deriden torba” anlamlarında kullanılmıştır (Caferoğlu, 1968: 159b). DLT'de *kāp* şeklinde ve “kap; tulum; çuval, torba; karındaki bebeği kaplayan zar; (bir kapta doğmuşlar gibi) insanların birbirine yakın olması” anlamlarında tanımlanmıştır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 683). *Tarama Sözlüğü*'nde kelimeye *kap* [*kab*] şekli ve “kabuk, kışır” anlamlarıyla rastlanmaktadır (Dilçin, 2009: 137a).

Kelimenin “tulum, torba” anlamlarına bakılacak olursa; torba ve tulum içine bir şey doldurulduğunda şişen, boyutu büyüyen, hacmi artan, yukarı doğru genişleyen ve çıkan nesnelere; özellikle torbaya getirilen küçültme eki ile (torba+cık) “su kabarcığı” anlamını kazanması da dikkate değerdir; kelimenin “kabuk, kışır” anlamlarında ise bir şeyi kaplama, üzerinde bulunma, olma; dolayısıyla onun yükseğinde, yukarısında, üstünde bulunma söz konusudur. Bunları göz önüne alınca *kab* (<*kāp*) kelimesinin **ka-* “yükselmek, artmak, kabarmak, yukarı doğru çıkmak” farazi anlamlı kelimedenden çıkması muhtemeldir; yani kelimenin etimolojisini şu şekilde gösteriyoruz: *ka-b+* (<*kā-p+*). Burada fiilden isim yapma eki -*p+* hakkında kısaca bilgi verecek olursak; bu ek Türkçenin ilk döneminden itibaren işlek olmasa da kullanım alanı bulmuştur: **ko-* (*koymak*, *birakmak*) *p+* (Tekin, 2016: 90); *tolp* “bütün, hep” (*tol-* “dolmak) *p+*), *top* “hep, bütün” (*to-* “dolu olmak, dolmak” *p+*) (Gabain, 2007: 54).

2.3. kabar / kabarcık:

Kabar kelimesi *Derleme Sözlüğü*'nde “(I) Yanık, kabarmış yara. (II). Su kabarcığı. (III). Süs eşyası” anlamlarında geçmektedir (DS IV, 2019: 2582a).

Kelimenin etimolojisi hakkında Tuncer Gülensoy (2018), *Türkiye Türkçesinde Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*'nde **kāp+ar* şeklinde bir görüş belirtmiştir (2018: 355b). Kelime Ötügen Türkçe Sözlük'te *kab-ar* (isim) şeklinde ele alınmıştır (<https://otukensozluk.com/>).

Burada öncelikle şunu belirtmek gerekir ki +*Ar* isimden isim yapma eki asıl sayılardan üleştirme sıfatları türeten bir ektir ve asıl sayı ismi niteliğine sahip bütün isimlere gelme ve

onlardan dağıtma sayı isimleri yapma özelliği vardır, işleklığı tamdır: *birer (elma), üçer (önlük), dokuzar, onar...* (Korkmaz, 2017: 121; Ergin, 2012: 169-170). Dolayısıyla bizce buradaki *Ar* eki bir isimden fiil yapma eki olabilir. Kelimenin kökünü *ka-b* <*ka-p* şeklinde ele alınabileceğini varsayıyoruz ki bu *kap* kelimesi DLT’de *kāp* şeklinde ve “kap; tulum; çuval, torba” gibi anlamlarda tanıklanmıştır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 8-683).

Burada özellikle kelimenin *torba* anlamı dikkat çekicidir; çünkü yanan ya da kabaran yara, su kabarcığı bir torba(cık) şeklini almış, kabarmış, yükselmiş bir duruma gelmiştir; bundan dolayı da söz konusu *kabar* kelimesi, **ka-* “kalkmak, kabarmak, yükselmek” gibi farazi anlamlı kelimedenden türediğini düşündüğümüz *kap* “kap; tulum; torba, çuval” kelimesine isimden fiil yapmak eki +*Ar-* ve ona da getirilen fiilden isim yapma eki -*ancak* burada düştüğünü düşündüğümüz bir- (*-I+*) ile meydana gelmiştir diye varsaymaktayız. Neticede *kabar* kelimesinin **ka-b* (<*kāp*) + *ar-(ı)* şeklinde etimolojik olarak ele alınabileceği ihtimal dahilindedir.

Kabarcık kelimesi ise “1. İçi su ve hava ile dolu ufak kabartı veya kürecik. 2. Vücutta oluşan sivilce gibi küçük şişkinlik. 3. Kabartı” gibi anlamlara gelmektedir (TÜS, 2011: 1249b). *Derleme Sözlüğü*’nde “(I) İnce kabuklu, yuvarlak, çekirdekli bir çeşit üzüm. (II) Soğan köklü, parlak yeşil yapraklı, beyaz çiçek açan bir bitki” anlamlarında geçmektedir (DS, IV, 2019: 2582b).

Kabarcık kelimesine; Azerbaycan Türkçesinde *gabarcıg*, Başkurt Türkçesinde *kıvık / kabarsık*, Kazak Türkçesinde *köpirşik / köbişke*, Kırgız Türkçesinde *köbük / kabarcık*, Özbek Türkçesinde *köpik*, Tatar Türkçesinde *kuk / kabarcık*, Türkmen Türkçesinde *köpük / köpürçik*, Uygur Türkçesinde *kövük* şekillerinde rastlanmaktadır (KTLS, 1991: 418-419).

Tuncer Gülensoy (2018) *Köken Bilgisi Sözlüğü*’nde kelimeyi yukarıda ele aldığımız *kabar* kelimesinden almıştır: *kabar+cık* (2018: 355b). Sevan Niasnyan (2018), kelimeyi *kabar- çUk* şeklinde ele almıştır (2018: 395b). Ötüken Türkçe Sözlük’te kelime *kab-ar-cık* (isim) şeklinde ele alınmıştır (<https://otukensozluk.com/>).

Kelimeye eklenen +*cık* ekinin isimden isim yapma küçültme eki olduğu açıktır ki Gülensoy’un görüşüne biz de katılıyoruz; ancak kelimenin *kabar* kısmı için yukarıda bahsettiğimiz etimolojik öneriyi göz önünde bulunduruyor ve kelimeyi şu şekilde ele alıyoruz: **ka-b* (<*kāp*) + *ar-(ı+)**cık*. Ortada yer alan ve parantez içine aldığımız (*-I+*) fiilden isim yapma eki vurgusunu kaybettiği için düşmüş olmalı diye düşünmekteyiz.

2.4. **ķabar-:**

TDK Türkçe Sözlük’te “1. Ağırlığı artmadan hacmi büyümek. 2. Yağışlardan veya kaynamaktan taşmaya yüz tutmak. 3. Niceliği artmak, büyümek. 4. Şişmek, genişlemek. 5. Hayvanların tüyleri dikilmek. 6. Kumaş üzerinde tüyler oluşmak, havlanmak. 7. Islanıp veya ısınıp yerinden kurtulmak. 8. Deniz dalgalanmak, büyük dalgalar oluşmak... 12. Böbürlenmek, gururlanmak (TÜS, 2011: 1250a).

Kabar- fiiline Eski Uygur Türkçesinde *ķapar-* “kabarmak” şeklinde rastlanmaktadır (Caferoğlu, 1968: 166a).

Kelime DLT’de *kabar-* şeklinde ve “şişmek, kabarmak” anlamında tanıklanmıştır: *bâş kabardı* “yara şişti.” Kâşgarlı Mahmud, bu kelimenin aslının *kabardı* şeklinde olduğunu ifade etmiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 253/673).

Mukaddimetü’l-Edeb’de kelime *kabar-* şeklinde ve “kabarmak, şişmek” anlamında kullanılmıştır: *kabardı anıy eliği, kabardı / saçıldı...* (Yüce, 2014: 58/132a). Kıpçak Türkçesinde de aynı şekilde ve “kabarmak” anlamında tanıklanmıştır (Toparlı vd., 2007: 120a). Çağatay Türkçesinde kelime yine aynı şekilde ve “kabarmak, şişmek, kaldırmak, yüceltmek” anlamları ile karşımıza çıkmaktadır (Ünlü, 2013: 556b).

Tarama Sözlüğü’nde kelimenin “büyüme, şiddetlenme” anlamıyla (Dilçin, 2009: 133a); *Dede Korkut*’ta “kabarmak” (Ergin, 2009: 159); *Süheyl ü Nev-bahâr*’da “şiddetlenme” anlamıyla tanıklanmıştır (Dilçin, 2016: 667a).

Derleme Sözlüğü’nde *kabarlamak* “birisine kafa tutmak, horozlanmak” ve *kabarmak* “gururlanmak” (DS IV, 2019: 2582b).

Kelime, çağdaş Türk lehçelerinden Azerbaycan Türkçesinde *gabarmag*, Başkurt Türkçesinde *kabarıv / kübiv / bürtiv*, Kazak Türkçesinde *kabaruv / isinüv / dürdiyüv*, Kırgız Türkçesinde *kabarü*, Özbek Türkçesinde *börtmāk / şişmāk / köpirmāk*, Tatar Türkçesinde *kabaru / kübü / bürtü*, Türkmen Türkçesinde *gabarmak / köpremek*, Uygur Türkçesinde *kaparmak / köpmāk* şekillerinde kullanılmaktadır (KTLS, 1991: 418-419).

Sevan Nişanyan (2018) kelimenin etimolojisini şu şekilde yapmıştır: “*ETü kabar- kabarmak, şişmek* < *kāp torba, tulum* + (*g*)*ar-*. Nişanyan, *kabar-* fiilinin *kāp* “torba, kabarık” kelimesiyle anlam ilişkisi kurabileceğini; ancak her iki halde de ekin muğlak olduğunu, sadece renk adlarını fiil haline getiren +*Ar-* ekinin buradaki işlevinin anlaşılamayacağını belirtmiştir (2018: 395b). Tuncer Gülensoy (2018), “ağırlığı artmadan hacmi büyüme” anlamı *kabar-* fiilini **kap+ar-* şeklinde açıklarken; “1 Gururlanmak. 2. Birisine kafa tutmak, horozlanmak” anlamı *kabarmayı* ise *kab-* [*<kāp*]+*ar-* şeklinde açıklamıştır (2018: 355b). Gülensoy’un (2018) verdiği bilgiye göre Talat Tekin, kelimeyi *kāpar-* < **Uyg., OT., (DLT): kapar-* / **ka* şeklinde ele almıştır (2018: 355b). *Ötüken Türkçe Sözlük*’te kelime *kab-ar-mak* şeklinde alınmıştır (<https://otukensozluk.com/>).

Bizce kelime *kap* kökünden daha gerilere, yani *ka-* fiiline kadar götürülebilir. *Ka-* fiilinde *kap* ismi elde edilmiş ve bu isme eklenen +*Ar* isimden fiil yapan ekle de *kap+ar-* > *kabar-* kelimesi meydana gelmiştir. Burada *ka-* fiilinin “artmak, birikmek, yükselmek, yukarı doğru çıkmak, kabarmak” anlamlarını dikkate alınca *kabar-* fiili ile münasebeti ortaya çıkmaktadır; ancak asıl anlaşılması gereken nokta *kap* kelimesidir ki bu kelimenin “kap, torba, tulum” ve “kabuk” anlamları bu noktada bize yardımcı olabilir, şöyle ki: Özellikle kelimenin *kabuk* anlamına bakılınca; *kabuk* bir şeyin üstünde bulunan, yukarıda olan, kabarık durumda bulunan şeydir; dolayısıyla **ka-* fiili ile ilişkisi esasında açıktır. Ayrıca *torba* kelimesi de bir kabarıklığı, şişkinliği hatıra getirmektedir ki *göz torbası* “gözün altındaki şişkinlik” kelime grubunda torbanın şişliği, yüksekte, kabarık oluşu akla gelmektedir. Netice itibarıyla biz kelimeyi şu şekilde etimolojik olarak çözümlenmeyi uygun görüyoruz: **ka-p+ar-*. İsimden fiil yapan +*Ar-*

eki işlek olmayan; ama eskiden beri görülen bir ektir: *boz-ar, mor-ar, suv-ar-, on-ar-* (Ergin, 2012: 182); *bec-er, baş-ar-, ev-er-...* (Korkmaz, 2017: 174).

2.5. kal-:

Bu fiil Kıpçak Türkçesinde “kalmak, durmak; terk etmek” anlamlarının yanı sıra “artmak” anlamında da kullanılmıştır (Toparlı vd., 2007: 124).

Kal- fiilinin özellikle “artmak” anlamı *ka-* fiili ile alakalı görünmektedir. J. R. Hamilton (2020), bu kelimenin etimolojisini; “kalmak, bırakılmak <konulmak, yığılmak” anlamını dikkate alarak *ka-l-* şeklinde vermiştir (2020: 93). *Kal-* fiili yukarıda da görüldüğü üzere Kıpçak Türkçesinde “artmak” anlamıyla tanıklanmıştır ve biz de bu anlamı dikkate alarak kelimenin etimolojisi Hamilton’un görüşüne benzer şekilde yapmayı uygun görüyoruz, şöyle ki: *ka-* (*atmak *yükseltmek, kalkmak*)-*l-*.

2.6. kaldır-:

Kaldır- fiilinin *TDK Türkçe Sözlük*’te mecaz ve argo kullanımlar da dahil olmak üzere 20 anlamı verilmiştir. Burada bazılarını vermek istiyoruz: “1. Bulunduğu yerden almak. 2. Yukarı kaldırmak. 3. Yükseltmek. 4. Ürün toplamak, taşımak. 5. Çekmek, taşımak... 9. Toplamak. 10. Alıp başka yere götürmek. 11. Uyandırmak... 14. Yok etmek, ortadan silmek (TÜS, 2011: 1275b-1276a).

Bu fiile Harezmi Türkçesi dönemi eserlerinden *Mukaddimetü’l-Edeb*’te *kaldir-* şekli ve “kaldırmak” anlamıyla; *Nechü’l-Ferâdis*’te ise *kaldir-* “kaldırmak, çıkarmak” şekil ve anlamlarıyla rastgelinmektedir (Yüce, 2014: 133b). Kıpçak Türkçesinde kelimenin *kaldir* “kaldırmak” ve *kaldir-* “kaldırmak” biçim ve anlamları (Toparlı vd., 2007: 124a-124b); Çağatay Türkçesinde ise *kaldir-* “kaldırmak, tahammül etmek, dayanmak” şekil ve anlamlarına tesadüf edilmektedir (Ünlü, 2013: 569a).

Kaldır- fiili Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait *Süheyl ü Nev-bahâr* ve *Dede Korkut*’ta *kaldir-* “kaldırmak” şekil ve anlamlarında tanıklanmıştır (Dilçin, 2016: 667a; Ergin, 2009: 163). *Derleme Sözlüğü*’nde söz konusu kelime *galdir / galdir-* “kaldırmak” şekil ve anlamı ile mevcuttur (DS III, 2019: 1899b).

Çağdaş Türk lehçelerinde kelimenin kullanım şekillerine bakılacak olursa; Azerbaycan Türkçesi: *galdirmag*, Başkurt Türkçesi: *kütäriw/kuzğatıw*, Kazak Türkçesi: *köteriw*, Kırgız Türkçesi: *kötörü*, Özbek Türkçesi: *kötärmäk*, Tatar Türkçesi: *kütäri/kızgatu*, Türkmen Türkçesi: *galdirmak*, Uygur Türkçesi: *kötärmäk* (KTLS, 1991: 428-429).

Kelimenin etimolojisine baktığımız zaman Tuncer Gülensoy (2018), *Köken Bilgisi Sözlüğü*’nde kelimenin Eski Türkçedeki biçimi olan *kal(ğ)ır-* fiiline yer vermiştir; ardından Sevan Nişanyan’ın *kal(ğ)ır-* fiili için verdiği *kal(ğ)ır-* fiilini alıntılanmıştır (2018: 361b). Sevan Nişanyan (2018), kelimenin Orta Türkçedeki biçimi olan *kaltur-* fiiline yer vermiştir. Sonra söz konusu fiilin kökünün, Eski Türkçedeki *kalı-* “kalkmak, sıçramak” -tUr- (*kalı-tur-*) şeklinde olduğu görüşüne yer vermiştir (2018: 402b). *Ötüken Türkçe Sözlük*’te kelimenin etimolojisi şu

şekilde verilmiştir: [*eT. kal-gî-mak < kal-(g)ır-mak < kaldır-mak*] *gçl.f. [-ır]* (<https://otukensozluk.com/>).

Biz söz konusu fiilin *kalı-* fiilinden daha geriye götürülebileceğini düşünmekteyiz. Şöyle ki: *ka-l-(ı)-dur <-tur-* ya da *ka-l-dur-*. *Ka-* fiilinin “sandığa koymak” tanıklanmış anlamını ve türevlerinden yola çıkarak varsaydığımız *birikmek, yükselmek, artmak” gibi farazi anlamlarını göz önünde bulundurunca bu etimolojik önerinin haklılık payı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır; nitekim *kaldır-* fiilinde bir şeyi yerden alıp yukarı, yükseğe doğru çıkarmak, yükseltmek anlamı hemen belirlemektedir. Kelime için verdiğimiz ikinci etimolojik öneri (*ka-l-dur-*) deki *kal-* fiili zaten Kıpçak Türkçesinde “artmak” anlamıyla tanıklanmış olan bir fiildir (Toparlı vd., 2007: 124).

2.7. *çalı-*:

Bu fiil DLT’de “(at vb.) zıplamak, taşkınlık yapmak” anlamlarında kullanılmıştır: *At çalı.dı* “at zıpladı ve taşkınlık yaptı” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 464-679).

Mukaddimetü’l-Edeb’de kelime *çalı-* şekil ve “yükselmek, kalkmak” anlamlarında kullanılmıştır (Yüce, 2014: 133).

Bu kelimenin **ka-* (**yükselmek, kalkmak, artmak vs.*) anlamlı kelimedenden türemiş olduğu bellidir, şöyle ki: *ka-l-(artmak bkz. çal-)-ı-*. Fiilden fiil yapan *-I-*, *-U-* ekleri işlek olmayan ve tek heceli fiil köklerine gelip kelimeler türeten ölü eklerdendir: *çaz-ı-*, *sür-ü-*, *sanc-ı-*, *kalk-ı-*, *kür-ü-* (Ergin, 2012: 214; Korkmaz, 2017: 183).

2.8. *çalık*:

S.G. Clauson (1972) kelimenin anlamını “hava, gökyüzü, atmosfer” olarak vermiş ve kelimenin genellikle *gök* kelimesiyle [*kök çalık (görünen gök)*] birlikte kullanıldığını ifade etmiştir (1972: 620a).

Kelimeye ilk defa Eski Uygur Türkçesinde *çalığ /çalık* şekliyle ve “1. Gök, yukarı kat. 2. Tavan arası” anlamlarıyla tesadüf edilmektedir (Caferoğlu, 1968: 162a).

DLT’de kelime *çalık* şeklinde ve “hava gök” anlamında geçmektedir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 679):

*agdı bulut kökreyü
yağmur tolı sekriyü
çalık anı ügriyü
kanca barı.r belgüsü.z*

“*Şimşek çakarak bir bulut çıktı; ondan yağmur ve dolu saçılıyor. Hava onu savurup oynatıyor. Hangi yöne gideceğini bilemiyor*” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 152).

Kutadgu Bilig’de 21 yerde tanıklanmıştır: *yaşık yirke yandı yüzün kızledi / çalık menzi kiş teg bolup örledi* (Arat, 1991: 386). A.V. Gabain (2007) sözlüğüne bu kelimeyi “kat, kule; gök” anlamlarıyla almıştır (2007: 277a).

Harezmi Türkçesi eserlerinden *Mukaddimetü'l-Edeb*'de *kalık* “gökyüzü şeklinde geçmektedir (Yüce, 2014: 133b): *kükredi kalık küldüredi kök* (Yüce, 2014: 33) “kükredi gök, gürlüdi gökyüzü.”

Kelimenin etimolojisine baktığımızda S.G. Clauson (1972) *kalı-k* şeklinde etimolojik bir açıklamada bulunmuştur (1972: 620a); Clauson (1972) *kalı-* fiiline ise “havaya yükselmek; (belki de) zıplamak” anlamlarını vermiştir (1972: 617b). Marcel Erdal (1991) *kalı-k* şeklinde ele alır; Erdal, *kalıka* “üst, kat, kule, üst kattaki balkon” ve “gök, gökyüzü, yüksek atmosfer” anlamlarını vermiş, *kök kalık* şeklinde genelde kullanıldığını ifade etmiş. Erdal (1991) *kalı-* fiiline ise “havaya kalkmak, yükselmek” anlamlarını vermiştir (1991: 234a). İbrahim Taş (2015) da Clauson ve Erdal gibi, **kalı-* “yükselmek” fiilini kelimenin kökü olarak almıştır (2015: 146). *Ötüken Türkçe Sözlük*'te kelime *ka-* “eklemek, yığmak” fiilinden türemiş gösteriliyor ve kelime şu şekilde etimolojik açıdan ele alınıyor: *kā-lā-mak* > *ka-la-k* / *ka-lık* (<https://otukensozluk.com/>).

Biz kelimenin kökünü *ka-* fiiline kadar götürülebileceğini düşünüyoruz; ancak burada bu fiile “eklemek, yığmak” anlamlarını değil “yükselmek, artmak, yukarı doğru çıkmak” anlamlarının verilmesi gerektiğini varsayıyoruz. *Ka-* fiiline eklenerek *ka-l-* şekline giren fiil zaten Kıpçak Türkçesinde “artmak” anlamıyla tanıklanmış bir fiildir (Toparlı vd., 2007: 124a). Bu bilgileri de göz önünde bulundurarak biz kelimenin etimolojisinin şu şekilde olabileceğini düşünüyoruz: **ka-* “*yükselmek, artmak, yukarı doğru çıkmak” -*l-i-k* (**ka-l-i-k*).

2.9. **kalah** / **kalak** / **galah** / **galak**:

Bu kelimeler, ölçünlü Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. *Derleme Sözlüğü*'nde şu anlamlarda geçmektedirler: **kalah**: “1. (→ kalak) 2. Odun yığını.” **kalak**: “(I) 1. Tezek yığını. 2. Ekin, ot yığını. 3. Öbek, yığın. 4. Yufka ekmek yığını. (II) 1. Şapka siperliği. 2. Gelin tacı. (III) 1. Burun, burun ucu. 2. Geniz. 3. Hayvan burnu. 4. Boynuz. (IV) Kanat. (V) 1. (kalan) artık bundan sonra. 2. Çocuk oyunlarında sayı. (VI) Kat. (VII) Duvar örülürken büyük taşların arasındaki aralığı kapatmak için konulan küçük taşlar. (VIII) 1. Boru biçiminde bir tarafı dar diğer tarafı geniş olan şey. 2. Bakırcıların kullandığı bir araç. (IX) 1. Gurur, kibir. 2. Aptal. (X) Ceviz kabuğundan yapılan bir çocuk düdüğü. (XI) Büyük. (XII) Ağaçtan yapılmış, sapı küçük kürek. (XIII) Erek, nişan. (XIV) Tahtadan yapılmış yemek tabağı biçiminde büyükçe bir kap. (XV) Kesilen meşe ağacının kökü. (XVI) İnce sesli, hareketleri kadın gibi olan erkek. (XVII) (*kalag*) Küçük taş (DS IV, 2019: 2609). **galah**: (I) → galak. (II) Yaş olan söğüt kabuğunu çıkarıp birbirine dolayarak yapılan zurna. **galak**: (I) Boynuz. (II) Tezek yığını. (III) Zurnanın kalın başı. (IV) Burun kemiği. (V) Sacda yufka çevirmede kullanılan değnek. (VI) Zayıf bitkin davar. (VII) Erkek at ve eşeğin cinsiyet organı. (VIII) Şapka siperliği... (XIII) Kibir (DS III, 2019: 1897-1898).

Kelimelerin en sık karşılıklarından birisi olan *tezek yığını* anlamlı *kalak* / *galah*ın görselini aşağıda veriyoruz:

Şekil 1. Kalak/galaḥ (tezek yığı) (<https://www.google.com/search>).

kalah / kalak / galaḥ / galak kelimelerinin özellikle “tezek yığı; ekin ot yığı; öbek, yığın; gelin tacı; burun, burun ucu; boynuz” gibi somut anlamlarla “kibir, gurur” gibi soyut anlamları göz önüne alınca bunların *ka-* “*birikmek, yığmak; yükselmek, artmak, yukarı doğru çıkmak vs.) anlamlı fiilden türedikleri söylenebilir; nitekim kibirlenen bir kimse aslında büyülenmiş, yani kendisini yüksekte, yukarıda vs.de görmüştür, kendi küçük konumundan daha yükseğe çıkmıştır. Yukarıda *kalık* “gök, gökyüzü” kelimesi için öne sürdüğümüz etimolojik açıklamayı bu kelimeler için de geçerli olduğunu -sadece sondaki ek farklılığını ayrı sayarsak- söyleyebiliriz; yani söz konusu *kalak / galaḥ* kelimesi şu şekilde etimolojik açıdan ele alıyoruz: **ka-l-ak > ga-l-ak*.

2.10. Kalın:

Bu kelime, günümüzde “1. Cisimlerde uzunluk ve genişlik dışında üçüncü boyutu çok olan (cisim), ince karşıtı. 2. Enli ve gür (kaş). 3. Yoğun, akıcılığı az olan. 4. Etli, dolgun” gibi anlamlar geçmektedir (TÜS, 2011: 1279).

Kalın kelimesine ilk defa Köktürk Türkçesi yazıtlarından olan Tonyukuk Yazıtı’nda *kalın*, *yoğun* anlamıyla şu satırlarda izlenebilmektedir: *Yuyka erkli topulgalı ucuz ermiş, yinçge erklig üzgeli ucuz; yuyka, kalın bolsar topulguluk alp ermiş, yinçge yoğun bolsar üzgülik alp ermiş* “(Bir şey) yufka (iken (onu) delmek kolay imiş, ince olanı (da) kırmak kolay; yufka, kalın olursa (onu) delmek zor imiş, ince yoğun olursa (onu) kırmak zor imiş (Tekin, 1995: 84-85). Yenisey Yazıtlarında kelimeye, *kalabalık, çok sayıda*” anlamıyla (Şirin, 2016: 259-731); Uygur Türkçesinde ise “*çok, sayısız, sık, pek, kalabalık, koyu*” anlamlarıyla rastgelmektedir Caferoğlu, 1968: 162a).

DLT’de kelime *kalın* “sayıca çok, kalabalık” > *kalın sū* “kalabalık ordu”, *kalın kula.n çuwgasız bolma.s* “kalabalık sürü rehbersiz ve kılavuzsuz olmaz”; her şeyin kalını ver serti; kalın (mıhr) > *kalın bîrse kîz alı.r kere.k bolsa kî.z alır* “kalın verirse bakire gelin alır. Eğer bir şey istiyorsa ve ona ihtiyacı varsa onu pahalı almak zorunda kalır” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2019: 174-498) şekil ve anlamlarda tanıklanmaktadır.

Harezmi Türkçesi dönemi eserlerinden *Nechü'l-Ferâdis*'te kelimeye *kalıñ* şeklinde ve “*kalın; çok, kalabalık* anlamlarında (Tezcan ve Zülfikar, 2014: 198); *Hüsrev ü Şîrîn*'de ise yine aynı şekil ve “*çok kalabalık*” anlamında rastlanmaktadır (Demirel ve Özgür, 2014: 277). Kıpçak Türkçesinde söz konusu kelimeye, *kalın* “1. Kalın. 2. kın sadak. 3. Çeyiz. 4. Etili. 5. Sıkı. *Kalıñ* “kalın” şekil ve anlamlarında (Toparlı vd., 2007: 124); Çağatay Türkçesinde ise *kalın* şeklinde ve “çok, pek çok, kalabalık; sıkı, kavi, cehiz (çeyiz)” anlamlarında rastlanmaktadır (Ünlü, 2013: 569b).

Kelime *Tarama Sözlüğü*'nde *kalın* “1. Sıkı, kesif, kalabalık, çok, sayısız. 2. Kalınlık. 3. Derin” şekil ve anlamlarında (TS IV, 2019: 2186); *Derleme Sözlüğü*'nde ise *galın* “Evlenecek erkeğin kız tarafına verdiği para; kalın; zengin” şekil ve anlamlarında geçmektedir (DS III, 2019: 1901b).

Kâmûs- Türki'de Şemseddin Sami *kalın* kelimesini öyle tanımlamaktadır: “1. Kutru veya umku (çapı ve derinliği) ziyade olan (cisim), yoğun, tok, kaba, zahm (iri, büyük), kesif, galiz: Kalın ağaç, tahta, ip, kumaş, duvar. 2. Koyu, sulu olmayan, kıvamlı: Kalın yoğurt, pekmez. 3. Mec. Terbiye olmamış, kaba, galiz ve tünd: Kalın adam. 4. Zekâsı olmayan, gabâvetli: Kalın zihin, kalın kafa, kalın kafalı (Sami, 2010: 1037).

Kalina; Azerbaycan Türkçesinde *galın*, Başkurt Türkçesinde *yıvan/kalın*, Kazak Türkçesinde *kalın/juvan*, Kırgız Türkçesinde *cön/kalıñ*, Özbek Türkçesinde *yoğán/kalın*, Tatar Türkçesinde *yuan/kalın*, Türkmen Türkçesinde *galıñ*, Uygur Türkçesinde *kelin/semiz* şekillerinde rastlanmaktadır (KTLS, 1991: 428-429). Kalın; Tatar, Nogay ve Başkurt Türkçelerinde ayrıca *kalım* şekillerinde de geçmektedir (Eren, 2020: 251a). Yine Kklp *kalıñ*, Alt, Tel, Kuğ, Şor *kalıñ*, Sag, Koy *kalım*, Hak *xalıñ*, *xalım*, Tuv *kalım*, Yak *kalım*, *xalım*, Çuv *xulām*, *xulān* biçimleri *kalın* kelimesinin aldığı biçimlerdir (Eren, 2020: 251a).

Kelimenin etimolojisi ile ilgili Hasan Eren (2020) TDES'te kelimenin Eski Türkçeden itibaren (*kalıñ*) kullanıldığını, kökenini bilmediğini, Türkçeden Farsça, Tacikçe gibi komşu dillere de geçtiğini ifade etmiştir (2020: 251a/b). Sevan Nişanyan (2018) “*sayıca çok, kalabalık, yoğun*” karşılıklarını vermekler yetinmiştir (2018: 403b). Tuncer Gülensoy (2018), “*ince karşıtı*” anlamını verdikten sonra kelimenin Eski Türkçede *kalın* “*çok, sayısız, pek kalabalık, koyu*” anlamları ile Osmanlı Türkçesindeki “*kalın, kesif, yoğun*” anlamlarını vermiş; o da herhangi bir etimolojik açıklamada bulunmamıştır (2018: 361). İsmet Zeki Eyuboğlu (2004), *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*'nde kelimenin *kal*'dan *kal-t-nğ/kal-ın* şeklinde geliştiğini ifade etmiştir. Eyuboğlu (2004), kelimenin gerçek anlamının “yoğunlaşmış, sıkışmış, güçlenmiş” şeklinde olduğunu ve kelimenin ayrıca “gelinlere verilen ağırlık, başlık; sık, yoğun, katı, güçlü; derin, irileşmiş, sayısız, kalınlık” gibi değişik anlamlarının da olduğu bilgisini vermiştir (2004: 366a). VII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçesinin Sözcük Dağarcığı'nda Burhan Paçacıoğlu (2016), *kalın* kelimesine *kalı-ın+* şeklinde yer vermiştir (2016: 329b); ayrıca Paçacıoğlu (2016), kelimenin kökü olarak verdiği *kal-* fiilinin; “kalmak, bırakmak; değer vermek; bağlamak, kapılmak; terk etmek; yığılmak, birikmek, artmak; bulunmak; çaresiz kalmak; kuvvetten düşmek” gibi anlamlarını vermiştir (2016: 329b). Paçacıoğlu'nun *kal-* fiili için verdiği anlamlardan “yığılmak, birikmek, artmak” fiili *kalın* kelimesiyle alakalı görünüyor. Marcel Erdal (1991), 2 cilt olan *Old Turkic Word Formation* (Eski Türkçe Kelime Oluşumu) adlı

kitabında *kalın* kelimesini fiilden isim yapan *-n+* bahsinde *yoğun* kelimesiyle birlikte ele almıştır. Ona göre *kalın* ve *yoğun* her ikisi de “kalın, iri, büyük, yoğun” gibi benzer anlamlara sahiptir ve *kalın* kalı-; *yoğun* ise *yoğur-* fiilinden türemiştir (1991: 303). Kelime *Ötüken Türkçe Sözlük*'te kelime bu şekilde ek ve köklere ayrılmıştır: [*ka-mak (eklemek; yığmak)*] > *kal-mak* > *kal-ın / kal-ın*] *sıfat* (<http://otukenozluk.com/>). J.R. Hamilton (2020), kelimenin *ka-l-(kalmak, bırakılmak < konulmak, yığılmak)*-*n* şeklinde türemiş bir sıfat olabileceğini ifade etmiştir (2020: 93).

Biz de kelimenin kökünü *ka-* fiiline dayandırıyoruz; ancak bu köke verdiğimiz anlam DLT'de tanımlanan “sandığa koymak” anlamının yanı sıra “*yükselmek, artmak, yukarı doğru çıkmak, kalkmak, kabarmak vs.” farazi anlamlarını da içermektedir; çünkü kalın olan bir şey ince olana göre daya yüksekte, yukarıda veya daha yoğun olandır. *Ka-* fiiline eklenen ve fiilden fiil yapan *-l-* oldukça işlek bir ektir. Bu ek hem çatı eki olma (edilgen çatı) hem de özel olarak yeni kelimeler türetmede sıklıkla başvurulan ektir (Korkmaz, 2017: 183-184). Söz konusu eke birkaç örnek verecek olursak; *adıl-* “ayrılmak”, *teril-*, *tiril-* “toplanmak”, *yubul-* “yuvarlanmak” (Tekin, 2016: 91); *katıl-* “katılmak”, *örtül-* “örtülmek, örtünmek”, *saçal-* “saçılmak”, *soğlun-* “yıklılmak, kalmak” (Gabain, 2007: 59); *açıl-*, *anıl-*, *dikil-*, *aşırıl-* (Korkmaz, 2017: 183-184). *Kal-* fiili “artmak” anlamıyla Kıpçak Türkçesinde tanımlanmış bir fiildir (Toparlı vd., 2007: 124); dolayısıyla *kalın* olan bir şey ince olan bir şeye göre artmış, yukarıda kalmış bir vaziyettir. Böylece kelimenin etimolojisinin şu şekilde olduğu tarafımızdan düşünülmektedir: *Ka-l-ı-n*. Kelimenin sonuna eklenen *-n+* fiilden isim yapan ek Türkçenin ilk dönemlerinden itibaren karşılaşılan ve işleklilik sahası fazla olmamakla beraber birçok örneği bulunan bir ektir (Ergin, 2012: 188-189). Bu eke birkaç örnek vermek istiyoruz, şöyle ki: *tüt-ün* “duman”, *tir-in* “kalabalık, cemaat”, *tüg-ün* “düğüm”, *yal-ın* “alev, meşale” (Gabain, 2007: 54); *ek-i-n*, *biç-i-n*, *yığ-ı-n-*, *dol-u-n...* (Ergin, 2012: 189).

2.11. kalk-:

Bu fiil çok fazla anlamlarda kullanılmaktadır. Bu anlamlardan bazıları şunlardır: “Gitmek üzere yerinden ayrılmak; oturma durumunda dik duruma gelmek, doğrulmak; uyanarak yataktan ayrılmak; yukarı doğru yükselmek; uçmak, havalanmak; hayvan iki art ayağı üzerinde dik durum almak...” (TÜS, 2011: 1283b).

Kelime, Kıpçak Türkçesinde “kalkmak, ayağa kalkmak” anlamında geçmektedir (Toparlı vd., 2007: 124b). Derleme Sözlüğü'nde kelimenin *gah-* “kalkmak” (DS III, 2019: 1895a) ve *galh-* “kalkmak” biçimleri yer almaktadır (DS III, 2019: 1901a).

Kelime Azerbaycan Türkçesinde *galhmak*, Başkurt Türkçesinde *torov / ayakka basıv / kütäriliv*, Kazak Türkçesinde *turuv / köterilüv*, Kırgız Türkçesinde *turü*, Özbek Türkçesinde *kalkmak / turmäk*, Tatar Türkçesinde *toru / ayakka basu / kütärilü*, Türkmen Türkçesinde *yerinden turmak / galkmak*, Uygur Türkçesinde ise *kopmak / kötürülmäk* şekillerinde kullanılmaktadır (KTLS, 1991: 428-429).

Etimoloji açısından bakıldığında Tuncer Gülensoy (2018), kelimeyi şu şekilde ele almıştır: *kalı-k- / kal(ğ)-* (2018: 362a). S. Nişanyan (2018), kelimeyi Orta Türkçedeki *kalık- / kalk-* “kalkmak”

filleri ve Eski Türkçedeki *kalı-* / *kakalğı-* “kalkmak, özellikle şaha kalkmak” fiillerini ele alarak incelemiştir (2018: 404a). *Ötüken Türkçe Sözlük*’te kelime *kalı-* > (*yükselmek*) > *kal(ı)-k-mak* şeklinde ele alınmıştır ((<https://otukensozluk.com/>)).

Biz kelimenin *kalı-* fiilinden daha geriye götürülüp incelenebileceğini düşünüyoruz ve kelimeyi *ka-* fiiline götürmeği uygun buluyoruz. *Ka-* fiilinin DLT’deki tanıklanmış anlamı olan “sandığa doldurmak” anlamının yanında farazi olarak yüklediğimiz “yükselmek / yükselmek, artmak / artırmak, kabarmak / kabartmak, yukarı doğru çıkmak / çıkarmak vs.” anlamlarını ve *kalk-* fiilinde de yerden yükselmek, yukarı doğru yükselmek gibi anlamlarını dikkate alınca bu görüşümüzün haklılık payı tabii olarak ortaya çıkmaktadır. Burada *ka-* fiiline eklenen *-l-* sesi neticesinde ortaya çıkan *kal-* fiili ise Kıpçak Türkçesinde *kal-* fiili “artmak” anlamıyla tanıklanmış bir kelimedir; dolayısıyla ve sonuç olarak kelimenin etimolojisi şu şekilde olmalı görüşünü savunmaktayız: *ka-l-k-* / **ka-l(ı)-k- t*. İkinci önerideki *ka-l(ı)-* şeklini de vermemizin önemli nedeni *kalı-* “kalkmak, yükselmek, sıçramak” (bkz. *kalı-*) fiilinin var olmasıdır. Burada *kal-* fiiline eklenen fiilden fiil yapma eki *-k-*’ye de değinecek olursak; bu ek aslında işlek olmayan, bugün unutulmuş bir ektir, Eski Anadolu Türkçesinde birkaç örneği vardır: *dur-u-k-* “duraklamak”, *sür-ü-k-* “sürülmek”; Azerbaycan Türkçesinde *dol-u-k-* “dolu, dolu olmak, yaşla dolmak”, *kır-ķ-*, *sar-k-* (Ergin, 2012: 215). Bu eke Eski Uygur Türkçesinde de rastlanmaktadır: *al-k-* “bitirmek” (*al-* “almak”), *ö-k-* “düşünmek” (*ö-* “düşünmek”), *kön-ü-k-* “tamamıyla yanmak” (*kön-* “yanmak”). Eke birkaç başka örnek daha vermek istiyoruz: *kork-*, *sil-k-*, *tezik-* “acele acele koşmak”, *acık-*, *ayık-*, *burk-*... (Korkmaz, 2017: 183).

2.12. kalkı-:

Bu fiil, Kıpçak Türkçesinde “1. (Balık için) batıp çıkmak. 2. Hoplamak, zıplamak anlamlarında (Toparlı vd., 2007: 124b) anlamlarıyla; *Tarama Sözlüğü*’nde ise “sıçramak, hoplamak, kalkmak” anlamlarıyla tanıklanmıştır (TS IV, 2019: 2188).

Kelimenin etimolojisine aktığımız zaman, Tuncer Gülensoy (2018) “*ET. kalı-ķ- / kal(ğ)ı- < kalı-k- “kalkmak” +ı-k-*” şeklinde bir görüş belirtmiştir (2018: 362a). Mehmet Hazar (2012) kelimeyi, “*kalk-ık<kalk<ka-l<*ka-* “yığmak, biriktirmek” şeklinde ek köke ayırmıştır (2012: 3). Necmettin Hacıeminoğlu ve Zeynep Korkmaz ise kelimeyi, “*kalk-ı-*” şeklinde ele almışlardır (Hacıeminoğlu, 2016: 131; Korkmaz, 2017: 183). Kelimeyi biz de Mehmet Hazar’ın aldığı biçime benzer şekilde ek köke ayırıyoruz; ancak biz kelimeye “yığmak, biriktirmek” anlamının yanı sıra kelimeye “*yükselmek, kalkmak, yukarı doğru hareket etmek vs.” anlamlar da yüklüyor; ayrıca kelimenin kökü olan *ka-* fiili başında yıldız imi olmadan ve *kal-* fiiline *-l-* fiilden fiil yapan eki de ekleyerek ele alıyoruz ki bu iki kelime de DLT’de tanıklanmış kelimelerdir. Sonuç olarak kelimenin etimolojisini şu şekilde veriyoruz: *ka-* (*yığmak, biriktirmek, *yükselmek, yükseltmek, kalkmak, kaldırmak vs.*)-*l(ı)-* (*zıplamak, taşkınlık yapmak; yükselmek, artmak* bkz. *kalı-)**k-ı* ya da *ka-l-k-ı-*.

2.13. kap / kapak:

Bu kelimelerden *kap* *TDK Türkçe Sözlük*’te “(I) 1. İçi gaz, sıvı veya katı herhangi bir maddeyi alabilen oyuk nesne. 2. Kap kacak. 3. Türü şeylerin taşınması veya saklanması için kullanılan

torba, kılıf, çanta, sepet, sandık vb. 4. Kapak, cilt. (II) 1. Gövdeyi omuzların üstünden çepeçevre saracak biçimde yapılan bir tür üst giysisi. 2. Kadınların giydiği kolsuz üstlük” (TÜS, 2011: 1302b).

Kap kelimesi Azerbaycan Türkçesinde *gab*, Başkurt Türkçesinde *kap / kapsık*, Kazak Türkçesinde *ıdıs / savıt*, Kırgız Türkçesinde *ıydiş*, Özbek Türkçesinde *idiş*, Tatar Türkçesinde *kap / kapçık*, Türkmen Türkçesinde *gāp, gāp-gāç*, Uygur Türkçesinde *kaça / idiş* şekillerinde kullanılmaktayken; *kapak* kelimesi ise Azerbaycan Türkçesinde *gabag*, Başkurt Türkçesinde *kapkas*, Kazak Türkçesinde *kapkak*, Kırgız Türkçesinde *kapkak*, Özbek Türkçesinde *kápkák*, Tatar Türkçesinde *kapkaç*, Türkmen Türkçesinde *gapak*, Uygur Türkçesinde *kapkak* şeklin kullanılmaktadır (KTLS, 1991: 434-435). *Örtü, yüz* vs. anlamı *kap* kelimesi içinse Azerbaycan Türkçesinde *üz*, Başkurt Türkçesinde *tış, tışlık*, Kazak Türkçesinde *mukaba / kap*, Kırgız Türkçesinde *kap / tış*, Özbek Türkçesinde *mukává*, Tatar Türkçesinde *tış / tışlık*, Türkmen Türkçesinde *daş / daşlık / gāp*, Uygur Türkçesinde ise *kap* kelimesi kullanılmaktadır (KTLS, 1991: 434-435).

Kelimenin, “İçi gaz, sıvı veya katı herhangi bir maddeyi alabilen oyuk nesne; kap kacak; türlü şeylerin taşınması veya saklanması için kullanılan torba, kılıf, çanta, sepet, sandık vb.; kapak, cilt” gibi anlamlarını dikkate alarak *Ötüken Türkçe Sözlük*’te kelime “[eT. ka-mak (eklemek; yığmak) < kâ-b z kap] isim.” şeklinde ele alınmıştır (<https://otukensozluk.com/>). S. Nişanyan (2018) kelimeyi Sakaca “*kaba* ‘bir tahıl ölççeği, çanak’ ve Soğdça “*kapçe/kapçık*” kelimeleri ile ilişkilendirmiştir. Nişanyan daha sonra kelimenin Eski Türkçede “torba, tulum” ve tas, bir tahıl ölççeği” olmak üzere iki ayrı anlam alanı olduğunu ve bunlardan en az birinin bir Yakındoğu dilinden alıntı olması gerektiğini ifade etmiştir (2018: 410b). Tuncer Gülensoy (2018), kelimenin, “içine sıvı, katı, gaz konulan oyuk nesne” anlamını verdikten sonra Orta Türkçedeki biçimi olan *ka ~kap* “kap, tulum, çuval, dağarcık” şeklini verir ve etimolojisini <*kâ(p) olarak gösterir (2018: 365b).

Kap kelimesine elime bakıldığı zaman *ka-* fiiline götürülebilir; ancak DLT’deki “sandığa doldurmak” anlamı ve bundan mülhem “yığmak, biriktirmek” gibi anlamların kök ve gövde arasındaki anlam bağı tam olarak yansıttığı söylenemez; dolayısıyla burada *ka-* fiiline “yükselmek, artmak, yukarıda olmak, üstte çıkmak” gibi farazi anlamlar yüklenirse kök gövde arasında anlam bağının daha iyi sağlanacağı görüşüdeyiz. *Kap* içinde olan şeyleri çevreler, üzerinde bulunur; yani üzerinde bulunduğu şeyin daha yukarısında, yükseğindedir; burada yükseklik ve yukarıda olmayı sadece yerden yukarı olarak değil; aynı zamanda yanlamasına da düşünebiliriz ki bugün deri üstü veya göz üstü gibi kelime gruplarında üstteki şey yanda olan şeydir de. Bunları da dikkate alınca *kap* içindeki şeyleri kaplarken onların her cihetten üstünde, yukarısında ya da yükseğinde bulunur; bu yüzden kelimenin etimolojisini şöyle yapıyoruz: *ka-* (*yükselmek, yukarıda olmak, artmak, yukarıya kalkmak vs.)-p. Burada fiilden isim yapan -p+ eki üzerinde de biraz durmak yerinde olacaktır. Bu ek Türkçenin ilk döneminden itibaren işlek olmasa da kullanım alanı bulmuştur: *ko- (*koymak, bırakmak*) p+ (Tekin, 2016: 90); *tolp* “bütün, hep” (tol-“dolmak) p+), *top* “hep, bütün” (to- “dolu olmak, dolmak” p+) (Gabain, 2007: 54).

Kapak kelimesini Tuncer Gülensoy (2018) **ka-p* “*kapamak*”+*ak* < *kapğa-* şeklinde ele almış ve bunun **kapa-* fiilinde gelmediğini belirtmiştir (2018: 365b). Sevan Nişanyan (2018) kelimeyi *kapak* < *ETü kap-(yakalamak; bitişmek, dokunmak, değmek)* +(g)*ak* şeklinde açıklamıştır (2018: 411a). *Ötüken Türkçe Sözlük*’te kelimenin etimolojisi şöyle yapılmıştır: [*et. * kap-mak (örtmek) > kap-ğak*] isim (<https://otukensozluk.com/>).

Biz *kapak* kelimesinin yukarıda bahsettiğimiz *kap* kelimesinin bir türevi olduğunu düşünüyor ve kelimenin etimolojisini şu şekilde yapılabileceğini öneriyoruz: *ka-p+(g)ak*. İsimden isim yapan +*Ak* ve +*gAk* ekine Türkçenin ilk döneminden itibaren rastlanmaktadır: *çor+ak* “çorak, tuzlu ve kuru toprak” < *İran . *şör* “tuz” (Tekin, 2016: 79); *ärkäk, irkäk* “erkek” (är “erkek, yiğit, adam”), *tozğak* “çiçek tozu” (toz “toz”), *ärengäk* “erkekçik, adamcık” (ärän “erkek, adam, yiğit”), *äşgäk* “eşek” (iş, äş, “eş”?) (Gabain, 2007: 45). +*Ak* ekinin Eski Türkçedeki +*Gak* küçültme ve kuvvetlendirme ekiyle ilişkisi olduğunu ve genellikle tek heceli kelimelere gelip benzetme ve küçültme işlevinde olup az sayıda kullanım alanı bulunduğunu ifade eden Zeynep Korkmaz (2017) şu örnekleri vermiştir: *başak, benek, bucak* (<*ET buçgak*), *çingirak, damak* (<*ET tamgak*), *kısrak, köşek* “*deve yavrusu*”, *malak* “*manda yavrusu*”, *solak...*” (2017: 120). Bu ifadelere de dayanarak *kapak* kelimesinin *kap*’tan türemiş olduğu kanaati kuvvetlenmektedir; nitekim anlam bağlantısı da bu görüşümüzü destekler niteliktedir, şöyle ki: *Kapak* bir şeyin üstünde, yukarısında ya da üzerinde olması hasebiyle *ka-* “*yükselmek, artmak, yukarısında olmak vs.” anlamlı kökle ilgisi açıkça görülen bir kelimedir denebilir.

2.14. *kap-*:

Bu fiil TDK Türkçe Sözlük’te şu anlamlarla geçmektedir: “1. Birdenbire yakalayarak, çekerek almak. 2. Isırıp parçalamak. 3. Koparmak, kıstırmak. 4. Yer ayırmak, yer tutmak” (TÜS, 2011: 1310b).

Eski Uygur Türkçesinde kelime *kap-* şeklinde ve “1. Kapmak; yakalamak, örtmek” anlamlarında (Caferoğlu, 1968: 166a); DLT’de *kap-* şeklinde ve “kapmak; çalmak” anlamlarında geçmektedir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 683). *Tarama Sözlüğü*’nde kelimenin “kaplamak, istila etmek” anlamlarına (Dilçin, 2009: 137a); Derleme Sözlüğü’nde ise *gap-* şekline ve “(I) 1. Kapmak, almak. 2. Yağma etmek. (II) Hayvan ısırarak” anlamlarına tesadüf edilmektedir (DS III, 2019: 1917a).

Kelime, Azerbaycan Türkçesinde *gapmag / tutmag*, Başkurt Türkçesinde *totop alıv / iläktiriv*, Kazak Türkçesinde *kabuv / karpuv*, Kırgız Türkçesinde *kabū*, Özbek Türkçesinde *tutib älmäk / uşläb almak*, Tatar Türkçesinde *iläktirip (totıp) / alu / iläktirü*, Türkmen Türkçesinde *gapmak*, Uygur Türkçesinde *tutmak* şekillerinde geçmektedir (KTLS, 1991: 436-437).

Etimolojik açıdan bakıldığında kelime, *Ötüken Türkçe Sözlük*’te *kap->kap-mak* şeklinde ele alınmıştır (<https://otukensozluk.com/>).

Bu kelimenin, özellikle “birdenbire yakalayarak, çekerek almak; ısırıp parçalamak; koparmak” gibi anlamlarını göz önüne alınca kökünü “*kaldırmak, yükseltmek, yukarı doru çıkarmak” farazi anlamları yüklediğimiz **ka-* fiiline götürülebileceği ihtimali vardır; nitekim bir şeyi yakalayıp, çekerek almak, aslında onu bulunduğu yerden hızla kaldırmak, yükseltmek, yukarı

doğru kaldırmaktır; ayrıca ısırıp parçalamakta da bir şeyi hızla çekmek, bulunduğu yerden kaldırmak anlamı, koparmakta da yine aynı anlamı görmek mümkündür; dolayısıyla biz kelimenin etimolojisini şu şekilde yapılabileceğini varsaymaktayız: *ka-p-. Fiilden fiil yapma eki -p- dilimizde sadece kır-p- ve ser-p fiillerinde görülen ve geldiği fiilde pekiştirme işlevi üstlenen bir ektir (Korkmaz, 2017: 186).

2.15. kar:

Bu kelimeye Eski Uygur Türkçesinde “kolun üst kısmı” anlamıyla rastlanmaktadır (Caferoğlu, 1968: 166a; Gabain, 2007: 278a).

Kolun üst kısmı anlamını, üstte veya yukarıda olmasını göz önüne alınca bu kelimenin kökünün *ka- “birikmek, yığmak; yükselmek, artmak, yukarı doğru çıkmak vs.” anlamlı köke dayandırmanın makul olabileceğini düşünmekteyiz. Neticede *kar* / *kar* kelimesi *ka- / *ka- r şeklinde etimolojik açıdan ele alınabilir diye düşünmekteyiz.

2.16. kaş:

Bu kelime *TDK Türkçe Sözlük*'te “1. Gözlerin üzerinde kemerli birer çizgi oluşturan kısa kıllar. 2. Eyerin ön ve arkasındaki çıkıntılı bölüm. 3. *hlk*. Sarp kayalık, uçurum. 4. *hlk*. Bağ ve bahçelerde toprak yığarak yapılan sınır. 5. *hlk*. Ocağın veya şöminenin üst tarafında bulunan, üzerine malzeme konulan çıkıntı” (TÜS, 2011: 1345a).

Kaş kelimesine ilk olarak Köktürk Türkçesinde şu satırlarda rastlanmaktadır: *közi : k(a)şı : y(a)bl(a)k : bolt(a)çı tip : s(a)k(i)nt(i)m* : (KT K 11) “...gözleri kaşları berbat olacak diye düşündüm” (Şirin, 2016: 315; Tekin, 2010: 38-39). Kelime Eski Uygur Türkçesinde daha değişik anlamlarla karşımıza çıkmaktadır: “1.Tepe. 2. Kaş, kabuk. 3. Kaş, değerli taş, süs taşı. 4. Yada taşı” (Caferoğlu, 1968: 169b-169a).

DLT'de kelimeye “beyaz olanı yıldırım, susuzluk ve şimşek çakmasından korunmak için yüzüğe takılan, beyaz veya siyah saf bir taş; kaş (>kāş); bir şeyin ucu ve kıyısı (> kāş)” anlam ve şekillerinde rastlanmaktadır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 691). *Kutadgu Bilig*'de kelimenin *kaş* şekline ve “ön, yamaç, tepe; kaş” anlamlarına tesadüf edilmektedir (Eraslan vd., 1979: 226).

Harezmi Türkçesi dönemi eserlerinde *Nechü'l-Ferâdis*'te kelime *kaş* şeklinde ve “(yüzük için) ön yüz, taş” anlamlarında geçmektedir (Tezcan ve Zülfikar, 2014: 204a). Aynı dönem eserlerinden olan *Kıyasü'l- Enbiyâ*'da “kaş; ön, karşı, karşı taraf; kenar, kıyı” anlamlarında görünmektedir (Ata, 2019: 673a).

Çağatay Türkçesinde de kelimenin *kaş* şekline ve “ön, karşı, huzur, yan; kaş” anlamlarına rast gelmektedir (Ünlü, 2013: 589b).

Kelime *Tarama Sözlüğü*'nde “1. Eyerin ve semerin önünde ve ardında olan yükseklikler. 2. Kavun ve karpuz dilimi. 3. Damın saçağı. 4. Ufuk” anlamlarıyla geçmektedir (TS IV, 2019: 2337-2338).

Derleme Sözlüğü'nde *gaş* ve *kaş* biçimleriyle karşılaşılan kelime, *gaş* şeklinde şu anlamlara sahipken “1. Dik yamaç, uçurum; kıyı. 2. Duvar; çatı. 3. Semerin ön ve arkasında ip geçirmeye yarayan çatal ağaçlar. 4. Yayla evi. 5. Erkek ya da kız kardeş” (DS III, 2019: 1933b); *kaş* şeklinde de ise şu anlamlara sahiptir: “1. Sarp kayalıklar, uçurum; bağ ve bahçelerde toprak yığarak yapılan sınır, set; Yokuşun düzlüğe çıkılacak yeri, yokuşun başı; patika, ince yol; suyun, toprağın bir yanını oyup diğer yanını yükselttiği kısmı. 2. Duvar, duvarın üstü; çatı saçağı; dam; balkon. 3. Semerin iki yanındaki ağaçlar. 4. Ufuk. 5. Mısır kırması; mısır kırması ile yapılan çorba. 6. Ocağın kemeri; köprünün kemeri. 7. Kemeçede telleri yüksekçe tutmaya yarayan, eşğin yanında bulunan, kaş biçimindeki delikler. 8. Su kaynağı” (DS IV, 2019: 2677b-2678a/b).

Çağdaş Türk leçelerinden Azerbaycan Türkçesinde kelimeye *gaş*, Başkurt Türkçesinde *kaş*, Kazak Türkçesinde *kas*, Kırgız Türkçesinde *kaş*, Özbek Türkçesinde *káš*, Tatar Türkçesinde *kaş*, Türkmen Türkçesinde *gāş* ve Uygur Türkçesinde ise *kaş* şekillerinde rastlanmaktadır (KTLS, 1991: 448-449).

Kelimeye etimolojik açıdan bakılacak olursa; Sevan Nişanyan (2018) şöyle bir açıklama yapmıştır: “*ETü < kās* 1. *KAŞ*, 2. *kemer << ETü kavış bitişme, kavuşum ~ ETü kavuş-kavuşmak*” (2018: 422b). Görüldüğü üzere Nişanyan *kaş* kelimesini *kavış* “bitişme, kavuşum” kelimesiyle ilgili görmektedir. Tuncer Gülensoy (2018) ise Talat Tekin’in verdiği **kās < *kal* şeklini alıntılamış; ayrıca Moğolcadaki *kalca* “ön, karşı, ileride” kelimesine yer vermiştir (2018: 377b).

Kaş'ın ilk anlamı olan “kaş (gözün üstünde yer alan kıllar)”a bakıldığı zaman gözün üstünde, yukarısında yer alması, onu *ka-* (*yükselmek, yükseltmek, yukarıda olmak vs.) farazi anlamlı fiil ile alakalı görmemize imkân tanımaktadır; bundan başka kelimenin özellikle “eyerin ön ve arkasındaki çıkıntılı bölüm; sarp kayalık; ocağın veya şöminenin üst tarafında bulunan, üzerine malzeme konulan çıkıntı; tepe; yamaç; duvar; bağ ve bahçelerde toprak yığarak yapılan sınır, set; suyun, toprağın bir yanını oyup diğer yanını yükselttiği kısmı; dam; balkon; yüzük kaşı” anlamları da hep “yüksekte olmak, yukarıya, yükseğe çıkmak, yükselmek, kalkmak vs.” anlamlı **ka-* fiili ile alakalı görünmektedir. Neticede biz *kaş* kelimesinin etimolojik olarak *ka-* (*yükselmek, yukarı doğru çıkıntı yapmak vs.)-ş şeklinde ele alınabileceğini varsaymaktayız.

2.17. kat:

Kelime *TDK Türkçe Sözlük*'te “1. Bir yapıda iki döşeme arasında yer alan daire veya odaların bütünü. 2. Bir yüzey üzerine az veya çok aklın bir biçimde, düzgün olarak yayılmış bulunan şey. 3. Üst üste konulmuş şeylerden her biri tabaka. 4. Giyeceklerde takım. 5. Apartman dairesi. 6. Ön, yan... 9. Makam, mevki... 11. *Jeolojide* katman” (TÜS, 2011: 1347b-1348a).

Kelimeye Eski Uygur Türkçesinde “1. Kat, tabaka, kat kat, defa, kez. 2. Mitolojik bir hayvan anlamlarıyla rastlanmaktadır (Caferoğlu, 1968: 170a).

DLT'de “1. Bir şeyin kat yeri, kıvrımı. 2. Oğuzca yan, huzur, ind. 3. Kat, tabaka” anlamlarında geçmektedir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 692).

Harezmi Türkçesi eserlerinden *Nechü'l-Ferâdis*'te kelimenin *kat* biçimi ve “kat, huzur, yan; (elbise için) takım” anlamıyla (Tezcan ve Zülfikar, 2014: 204b); *Hüsrev ü Şîrin*'de “huzur, kat” anlamlarında (Demirci ve Karşlı, 2014: 287); *Kıyasü'l-Enbiyâ*'da “kat; huzur, yan; takım” anlamlarıyla karşılaşılmaktadır (Ata, 2019: 673a).

Kıpçak Türkçesinde kelimenin *kat* biçimi ve “kat, huzur; kat, tabaka; menzil; kat; büklüm, kat; kesme (Ar. kat’)” anlamlarına rastlanmaktadır (Toparlı vd., 2007: 131a).

Tarama Sözlüğü'nde kelimenin “nezd, yan huzur” anlamlarında (Dilçin, 2009: 141b) geçerken; *Deleme Sözlüğü*'nde kat “I. (katar) yığılmış, üst üste dizilmiş odun. II. bir çeşit çiçek. III. 6 okka tahıl alan silindir biçiminde, ağaçtan yapılmış bir tahıl ölçeği. IV. Nişanlıya gönderilen armağan. V. İki tepenin ya da iki duvarın arası, uçurum. VI. Toprak evlerde üst kısma süs olarak yapılan biraz enli ve renkli bağlar” anlamlarıyla görülmektedir (DS IV, 2019: 2682a/b).

Katın “(binada) kat” anlamı; Azerbaycan Türkçesinde *gat / märtäbä*, Başkurt Türkçesinde *kat*, Kazak Türkçesinde *kabat*, Kırgız Türkçesinde *kabat*, Özbek Türkçesinde *kavät*, Tatar Türkçesinde *kat*, Türkmen Türkçesinde *gat / gatlak*, Uygur Türkçesinde *kävät* şekillerinde; “tabaka” anlamı; Azerbaycan Türkçesinde *gat*, Başkurt Türkçesinde *kat*, Kazak Türkçesinde *kabat / katpar / kat*, Kırgız Türkçesinde *katmar*, Özbek Türkçesinde *kat / katläm*, Tatar Türkçesinde *kat*, Türkmen Türkçesinde *gat / gatlak*, Uygur Türkçesinde *kat* şekillerinde; “misli” anlamı ise; Azerbaycan Türkçesinde *gat*, Başkurt Türkçesinde *kabat / kat / tapkır*, Kazak Türkçesinde *ret / marte / dürkin*, Kırgız Türkçesinde *colu / marta*, Özbek Türkçesinde *märtä / däf’ä*, Tatar Türkçesinde *kabat / kat / tapkır*, Türkmen Türkçesinde *esse*, Uygur Türkçesinde ise *ketim* şekillerinde kullanılmaktadır (KTLS, 1991: 450-451).

Kelimenin etimolojisine bakıldığı zaman; Tuncer Gülensoy (2018), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerde Köken Bilgisi Sözlüğü*'nde “tabaka” anlamındaki *kat* kelimesini “*ka- “eklemek, üst üste yığmak, katlamak” + -ı” şeklinde ele almıştır (2018: 379a). Gülensoy “yan, nezd” ve “misli” anlamındaki *katı* “kat” biçiminde almıştır (2018: 379a). Nişanyan (2018), “1. tabaka; büklüm. 2. (Oğuzca) yan, nezd” anlamlı *kat* kelimesini “ka- “koymak, katmak” kökünden almıştır (2018: 423b). S. G. Clauson (1972), kelimenin “herhangi bir şeyin tabakası, katı, büklümü (belki bir battaniyenin)”, “bir evin katı ve benzeri; bundan dolayı analogi yoluyla katlar, tabakalar” gibi anlamlarını vermiştir (1972: 593b). Ötüken *Türkçe Sözlük*'te; “kat, tabaka, giyecekteki takım, kıvrım, büklüm, misli” vs. anlamı *kat* için “ka- “eklemek, üst üste yığmak; katlamak” fiili baz alınmış ve *ka-t* şeklinde etimolojik öneride bulunulmuştur (<https://otukensozluk.com/>).

“Kat, tabaka, katman, giyilecek takım, misli, makam mevki, (katar)yığılmış, üst üste dizilmiş odun, toprak evlerde üst kısma süs olarak yapılan biraz enli ve renkli bağlar” anlamlı *kat* kelimesi *ka-* fiiliyle alakalı görünmektedir; ancak burada sadece “eklemek, yığmak, üst üste koymak ya da katlamak” anlamlarına farazi olarak tasarladığımız “yükselmek / yükseltmek; artmak / artırmak; yukarı doğru çıkmak / çıkarmak vs.” anlamların da eklenmesinin yerinde olacağını düşünmekteyiz; nitekim üst üste yığılan, biriken ya da katlanan bir şey aslında yükselmiş, artmış ve yukarı doğru çıkmıştır; dolayısıyla biz söz konusu anlamlara sahip *kat* kelimesinin etimolojisini, bahsi geçen etimoloji önerilerdeki anlamlara ek olarak verdiğimiz

farazi anlamaları da katarak şu şekilde veriyoruz: *ka-t*. Bunlardan başka “ön, huzur” anlamlı *kat* kelimesinin de verdiğimiz farazi anlamlı *ka-* fiilinden geldiği düşünülebilir; zira “huzuruna çıkmak, katına çıkmak” deyimlerinden de yola çıkarak buradaki *katın*, bize birisinin, herhangi birinin huzuruna ya da katına çıkması, yükselmesi, düşük veya alçak pozisyondan yüksek, yukarı bir pozisyona çıkması anlamını hissettirdiği açıktır; bundan dolayı “huzur, ön” anlamındaki *katın* da *ka-t* şeklinde etimolojik olarak çözümlenmesi makul karşılanabilir.

2.18. kat-:

Katmak, “1. Bir şeyin içine, üstüne veya yanına, niteliğini değiştirmek veya niceliğini artırmak için başka bir şey eklemek. 2. Bir araya getirmek. 3. Birlikte göndermek. 4. *hlk*. Döllemeyi sağlamak için erkek hayvanı dişinin yanına salmak” anlamalarına gelmektedir (TÜS, 2011: 1353b).

Bu fiille ilk defa Eski Uygur Türkçesinde *kat-* şeklinde ve “1. Katmak, eklemek. 2. Sertleşmek, katılaşmak. 3. Karıştırmak, takatsızlaştırmak” anlamlarıyla rastlanmaktadır (Caferoğlu, 1968: 171b). Göktürk Türkçesinde bu fiile rastlanmasa da türevleri olduğu bilinen *katı* “katı, sert, şiddetli”, *katıg* “sert, katı”, *katıgdı* “sıkı, iyice”, *katıgılan-* “1. katılaşmak, sertleşmek. 2. çalışmak, çabalamak, didinmek, emek sarf etmek”, *katıl-* “1. katılmak, eklenmek, karışmak. 2. askerî birliğe katılmak, müttefik olmak” (Şirin, 2016: 732a) gibi kelimelerin olması aslında *kat-* fiilinin yazılı olarak kullanmasa da sözlü olarak var olduğunu gösterir nitelikte olduğu söylenebilir.

Kelimeye DLT’de “katılaşmak, sertleşmek”, “katmak, ilave etmek, karıştırmak” anlamlarıyla rastlanmaktadır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 692).

Harezmi Türkçesi eserlerinden *Nechü’l-Ferâdis*’te kelime *kat-* biçiminde ve “katmak, ilave etmek, koymak; içine sokmak; bir yerde tutmak, kapatmak; takmak, koşmak” anlamlarında karşımıza çıkmaktadır (Tezcan ve Zülfikar, 2014: 205b).

Kıpçak Türkçesinde kelime *kat-* şeklinde ve “1. İlave etmek, katmak; Karmak, katmak, karıştırmak. 2. Katılaşmak, katı olmak. 3. Tıkamak” anlamlarında kullanılmıştır (Toparlı vd., 2007: 131a).

Çağatay Türkçesinde kelime “1. Katmak, koymak, ilave etmek, eklemek. 2. Katı olmak” anlamlarında geçmektedir (Ünlü, 2013: 591b).

Kelimeye *Derleme Sözlüğü*’nde *gat-* şekil “(I)1. (gar-) Karıştırmak, 2. Bir hastalığa yakalanmak... 5. Kümes hayvanları çiftleşmek. (II) koymak, bırakmak” anlamlarıyla ve *kat-* “koymak” şekil ve anlamında geçmektedir (DS III/IV, 2019: 1928/1936-2686).

Kat-; Azerbaycan Türkçesinde *gatmag*, Başkurt Türkçesinde *kuşıv / kuşarğa*, Kazak Türkçesinde *katuv / kosuv*, Kırgız Türkçesinde *koşu*, Özbek Türkçesinde *koşmak*, Tatar Türkçesinde *kuşu / kuşarğa*, Türkmen Türkçesinde *goşmak*, Uygur Türkçesinde *koşmak / gatmak* şekillerinde kullanılmaktadır (KTLS, 1991: 452-453).

Kelimenin etimolojisine dair Sevan Nişanyan (2018), şöyle bir etimolojik açıklamada bulunmuştur: *ka-* “koynak” t-. Nişanyan *kat-* ve *kar-* fiili ile eş anlamlı olduğunu ve aynı

kökten (ka-) türemiş olabileceğinin güçlü bir olasılık olabileceğini ifade etmiştir; ancak diğer bir olasılığın ise kelimenin *ka-r-t-* çifte geçişli biçimden *krasis* düşünülebileceğini belirtmiştir (2018: 423a). Tuncer Gülensoy (2018), kelimenin “eklemek, ilâve etmek, karıştırmak” manaları ile Orta Türkçedeki *kat-* (DLT) şeklini ve “eklemek, ilâve etmek” anlamını vermiştir (2018: 379a). J.R. Hamilton (2020) da bu kelimenin *ka-* “katmak, eklemek, yığmak” eyleminden türediğini ifade etmiştir (2020: 93). Kelime Ötüken Türkçe Sözlük’te de yukarıdakiler gibi (*ka-* “eklemek”*t+*) şeklinde ele alınmıştır (<https://otukensozluk.com/>). Necmettin Hacıeminoğlu (2016), *kat-* fiilini *ka-t* “katmak, karıştırmak” şeklinde ele almıştır (2016: 34).

Burada biz de kelimeyi *ka-t* şeklinde alınabileceğini düşünüyoruz; ancak “eklemek, katmak, karıştırmak, yığmak” anlamlarının yanı sıra bu köke “yükseltmek, artırmak” gibi anlamların da eklenebileceğini varsaymaktayız; nitekim üzerine bir şey katılan, eklenen şey aynı zamanda yükselen, artan da şeydir.

2.19. kata:

Kata kelimesi ilk defa Eski Türkçede “*defa, kere, kez*” anlamıyla Yenisey Yazıtlarında tanıklanmıştır: *(e)l(i)mdä : b(e)ş : kata : t(ä)gz(i)n[i]m : (ä)r (ä)rd(ä)m(i)m : üç(ü)n* “memleketimde (vatan ve toplumum uğruna) maddi-manevi eylemler (için) beş defa baştan başa dolandım” (Şirin, 2016: 272). Kelimeye daha sonra Eski Uygur Türkçesinde “defa, kez, kerre, sıra” anlamlarıyla rastlanır (Caferoğlu, 1968: 170a).

DLT’de kelimenin “kere, kez, defa” anlamlarıyla karşılaşılmaktadır: *kaç kata aydım* “kaç kere söyledim”, *öndiñ nelük yalwarmadıñ kaç kata birdiñ tawa.r / tulumluk bolup katındıñ emdi yi.r suwar* “Önceden kaç defa vergi verirken niçin yalvarmadın? Şimdi ise silahla donatıldığın için sertleştin. Eskisi gibi vergi ödemeye dön; yoksa kanın yeri sular” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2019: 141-219). Kutadgu Bilig’de de “defa” anlamıyla geçmektedir (Eraslan vd., 1979: 227).

Kelime, Harezmi Türkçesi eserlerinden olan *Hüsrev ü Şîrîn*’de de “defa, kez” anlamında geçmektedir: *atından miñ kata şîrînrek özün / kerem kıl eşteyin bir tatlı sözüñ* (Demirci & Karşlı, 2014: 289) “kendin atından bin defa daha şirin(sin); kerem et (de) işteyim bir (defa olsun) tatlı sözün.” Kıpçak Türkçesinde kelime “boyunca” anlamındadır (Toparlı vd., 2007: 131a). Çağatay Türkçesinde “defa, kere” anlamında tanıklanmıştır (Ünlü, 2013: 591b).

Çağdaş Türk lehçelerinde “defa, kere” kelimelerinin karşılığı olarak; Azerbaycan Türkçesinde *däfä / käre*, Başkurt Türkçesinde *kabat / kat / tapkır*, Kazak Türkçesinde *ret / dürkin / marte*, Kırgız Türkçesinde *bir iret / bir colu; colu / marta*, Özbek Türkçesinde *märtä / däf’e; kärrä*, Tatar Türkçesinde *kat / kabat / tapkır*, Türkmen Türkçesinde *gezek / sapar / yola*, Uygur Türkçesinde *ketim / märtäm* kelimeleri kullanılmıştır (KTLS, 1991: 152/153-466/467).

Kata kelimesinin etimolojisine baktığımız zaman İbrahim Taş (2015), *Kutadgu Bilig’de Söz Yapımı* adlı kitabında *kat-* “katmak, karıştırmak” fiilini kelimenin kökü olarak alır (2015: 115). J.R. Hamilton (2020), *kat-* “katmak” a (ulaç eki?) şeklinde bir etimolojik öneride bulunmuştur (2020: 161). DLT’de Söz Yapımı adlı eserinde İpek Bilgen (1989) kelimeyi *kat-a* şeklinde ele almıştır (1989: 34). Taş’ın (2015) verdiği bilgiye göre Tekin de kelimeyi *kat-a* şeklinde ek kök

ayırımına tabi tutmuştur (2015: 113). Kelimenin, *Ötüken Türkçe Sözlük*'te de yukarıda verilen şekildeki ele alındığı görülmektedir (<https://otukensozluk.com/>). Serkan Şen (2018) *kataya* “üstüne” anlamı vererek *kat-a* “katmak, eklemek” şeklinde bir etimolojik çözümleme yapmıştır (2018: 106). Zeynep Korkmaz (2018), *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşmaları* adlı kitabında kelimeyi *kata* “defa” <*kat-a* şeklinde ele almış; ayrıca şu iki örneği vermiştir: *üçer kata, üç kata aydım* (2018: 66).

Bu görüşler ışığında biz kelimenin kökünü daha geriye, yani *ka-* fiiline götürülebileceğini düşünüyoruz; ayrıca *ka-* fiiline “eklemek, yığmak, biriktirmek” anlamların yanı sıra “yükselmek, artmak, yukarı doğru çıkmak vs.” farazi anlamları da yüklemeyi uygun buluyoruz. *Katanın* “defa, kere, kez” anlamlarını göz önüne alınca özellikle “kere” anlamında bir süreklilik, devamlılık söz konusudur ki kelimenin kökü olan *karra*, “geri geldi, yineledi” anlamını taşımaktadır (Nişanyan, 2018: 436b). Yinelenen, tekrar edilen şey; süreklilik kazanmayan, yinelenmeyen, artmayan şey karşısında, süreklilik kazanan, dolayısıyla artan yani yükselen şeydir. Buradan anlaşılan şey *kata* “defa, kez, kere” kelimesinde de bir süreklilik, artma, yükselme söz konusudur ki kelimenin kendisinden önce genelde sayılarla ve *kaç* sıfatıyla kullanılması [(*e*)*l(i)mdä* : *b(e)ş* : *kata* : *t(ä)gz(i)n[i]m* : (*ä*)*r (ä)rd(ä)m(i)m* : *üç(ü)n*; *kaç kata aydım*; *atından miş kata şîrinrek özün / kerem kıl eşteyin bir tatlı sözün, üçer kata, üç kata aydım*] bir nicelik özelliğini vurgulaması açısından önem taşımaktadır. Biz burada kelimenin iki şekilde etimolojik açıdan ele alınabileceğini varsaymaktayız; bunlardan ilki ve daha muhtemel olduğunu düşündüğümüz olanı şudur: *ka-* “katmak, eklemek; yükselmek, artmak, yukarı doğru çıkmak” *-t-a* (*ka-t-a*); burada sonda bulunan *a* bir *zarf-fiil* ekidir; ancak zamanla kalıplaşmış ve donmuştur. İkinci olanı ve daha az muhtemel olduğunu düşündüğümüz önerimiz, yine *ka-* fiilinden türeyen ancak *t* eki fiilden isim yapan ek olan önerimizdir ki şöyledir: *ka-t+a*. Burada *kat* kelimesinin tanıklanan anlamlarından birisinin de “defa, kez” (bkz. *kat*) olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. Burada *kata* eklenen ek isimden isim olan *a* eki olabileceği gibi bir yönelme hâli eki kalıplaşması da olabilir. İsimden isim yapan *a* çok az örnekte kullanılan bir ektir: *göz+e, tör+e* gibi (Korkmaz, 2017: 119). Eğer ek bir *yönelme hâli eki* ise o zaman *üç kata, miş kata* şeklindeki kelime grupları “üç defaya kadar, bine kadar, bin kadar” gibi anlamlar ifade edecektir ki günümüz Türkiye Türkçesinde *üçe gelirim* “saat üçe kadar gelirim”, *dörde burada ol* “dörde kadar burada ol” vb. örneklerinde de görüleceği üzere *a yönelme hâli eki* “-A kadar” anlamına sahiptir. Yani ikinci önerimizde biz zaten var olan ve “defa, kez” anlamlı *ka-t* kelimesine ya isimden isim yapma eki olan *+a* ekinin eklenmesi ya da *yönelme hâli ekinin* eklenmesi neticesinde söz konusu *kata* kelimesinin elde edilmiş olabileceğini varsaymaktayız.

Bu saydığımız kelimeler dışında söz konusu **ka-* fiilinden türemiş olma ihtimalli bazı kelimeler de vardır; bunlar arasında J.R. Hamilton’un (2020) bahsettiği *ka-r-* “karıştırmak”, *ka-n-* “doymak, kanmak”, *ka-v-* “bağlaşmak, birleşmek, kavuşmak < “bir araya sıkıştırmak, birbirine doğru bastırmak”, *ka-vır-* / *ka-vur-* / ve *ka-vra-* “sıkmak, bastırmak, bir araya sıkıştırmak < kuvvetle birleştirmek” fiilleri de belirtmek gerekir (2020: 92-93-94). Buraya *kar* “atmosferdeki su buharının yoğunlaşmasıyla oluşan ve yeryüzüne beyaz ve hafif billurlar biçiminde donarak düşen su buharı” (TÜS, 2011: 1312b) kelimesi de eklenebilir mi? *Kar*’ın yere yağıp birikmesi, yükselmesi ve yukarı doğru çıkması dikkate alınınca sorulan sorunun haklılığı ortaya çıkıyor

3. Sonuç

Altay dil ailesine mensup olan Türkçe, bu dil ailesinin bütün özelliklerini en iyi şekilde temsil etmektedir. Bu dil ailesinin en önemli ve bu aileyi diğer dil ailelerinden ayıran öne çıkan özelliklerinden birisi kelime yapımında son eklerden yararlanılmasıdır. Bu ekler yapım ve çekim ekleridir. Bir kelimeye getirilen yapım ve çekim ekleri çıkarıldıktan sonra elde kalan kelime kök diye tabir edilen kelimedir.

Kök kelimeler çekirdek kelimelerdir; yani bunlar parçalanamayan ve anlamı olan en küçük dil birlikleridir. Köklere eklenen yapım ekleri ile de gövde olarak bilinen kelimeler elde edilmektedir.

Türkçede kökü tespit etmek, ekler belli olduğundan ötürü kolaydır; ancak bazı kökler var ki onların gerçekte kök mü gövde mi oldukları ilk bakışta anlaşılabilir.

İşte bu çalışmada da bazı araştırmacılar tarafından DLT’de tanıklanmış ve “etrafinı çevirmek”, “sandığa doldurmak” anlamlı *ka-* fiili, özellikle ikinci anlamı dikkate alınarak ve *kar-*, *kat-* gibi türevlerine bakılarak “*eklemek, yağmak, birikmek, katmak, karıştırmak” anlamlarıyla karşılanmıştır. Burada biz de söz konusu *kat-*, *kar-* gibi fiiller için verilen anlamlara katlıyoruz; ancak bu anlamlar *ka-* fiilinin türevi olduğunu düşündüğümüz diğer bazı kelimeler için ilk değil ikincil veya üçüncül anlam olabilir diye düşünmekteyiz. Yaklaşık olarak 20 kelimenin **ka-* fiiliyle ilişkisi özellikle anlam bağlantısı tespit edilmiş ve aşağıdaki sonuçlara varılmıştır:

1. Birincil anlamı “eklemek, katmak, yağmak”, ikincil anlamı “artmak / artırmak, yükselmek / yükseltmek, yukarı doğru çıkmak / çıkarmak; kaldırmak vs.” olan **ka-* fiilinin türevleri: **ka-r-* “karıştırmak, katmak”, *kat-* “katmak, karmak”, **ka-t-a* “defa, kez, sefer”, **ka-r (?)* “kar.” Bir şeyin diğer şeyle karışması ve diğerine eklenmesi, katılması, onun aynı zamanda yükselmesi, artması ve kabarması demektir.
2. Birincil anlamı “kabarmak / kabartmak”, ikincil ve üçüncül anlamı “artmak / artırmak, yükselmek / yükseltmek, yukarı doğru çıkmak / çıkarmak olan **ka-* fiilinin türevleri: **k-ab < k̄ā-p* “torba, tulum, deriden torba, çuval”, **ka-b+ar- (ı+)* / **ka-b+ar-(ı+)cık* “yanık, kabarmış yara; su kabarcığı.”, **ka-b+ (<kap)ar-* “kabarmak.”
3. Birincil anlamı “artmak / artırmak, yükselmek / yükseltmek, yukarı doğru çıkmak / çıkarmak vs.”, ikincil anlamı “eklemek, katmak, yağmak” olan **ka-* fiilinin türevleri: **ka-l-* “artmak”, **ka-l-dır-* “kaldırmak”, **ka-l-ı-* “(at vb.) zıplamak, taşkınlık yapmak”, **ka-l-ı-k / *ka-l-ah* “gök yüzü, hava, gök”, **ka-l-ak* “tezek yığını, ot yığını, burun, burun ucu vd.”, **ka-l-ı-n* “kalın, ince karşıtı”, **ka-l-k-* “kalkmak”, **ka-l-k-ı-* “(balık için) batıp çıkmak; hoplamak, zıplamak”, **ka-p / *ka-p+ak* “kap, kapak”, **ka-* “kolun üst kısmı”, **ka-ş* “kaş”, **ka-t* “kat, tabaka vs.”
4. Birincil anlamı “çekip yağmak, tutup biriktirmek” ikincil anlamı “kaldırmak, yükseltmek” olan **ka-* fiilinin türevi: **ka-p* “kapmak, tutup hızlıca çekmek.”

Burada şunu da belirtmek gerekir ki **ka-* fiilinin türevleri bunlarla sınırlı değildir, araştırmaların sınırı genişledikçe başka kelimelerin de söz konusu kök fiille münasebeti ortaya çıkması muhtemeldir. Biz burada sadece Tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinden tespit edebildiklerimizi ele aldık. Burada özellikle diğer Altay dillerini de dikkate alıp yapılacak çalışmalarda *ka-* fiilinin başka türevlerinin de ortaya çıkmayacağını katıyeti yoktur.

Kaynakça

- Akar, A. (2005). *Türk Dili Tarihi*. Ötüken Neşriyat.
- Arat, R.R. (1991). *Kutadgu Bilig I*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arat, R.R. (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks* (Haz. Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce.). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Dergisi Yayınları.
- Ata, A. (2019). *Rabguzi Kısasü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, A. (2015). *Türk Dili Tarihi I-II*. Altınordu Yayınları.
- Clauson, S.G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford University Press.
- Demirci, Ü.Ö., & Karşlı, S. (2014). *Kutb'un Hüsrev ü Şîrîn'i Dizin*. Kesit Yayınları.
- Dilçin, C. (2016). *Süheyl ü Nev-bahâr (İnceleme – Metin – Sözlük)*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Dilçin, C. (2009). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. (2013). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A., Akkoyunlu, Z. (2018). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânü Lugâti't-Türk (Giriş – Metin - Çeviri – Notlar – Dizin)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation A Functional Approach to the Lexicon I-II*. Turcologica 9.
- Eren, H. (2020). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (Haz. Şükrü Haluk Akalın). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Dede Korkut Kitabı 1-2*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2012). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Basım / Yayım / Tanıtım.
- Eyuboğlu, İ.Z. (2004). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. Sosyal Yayınlar.
- Gabain, A.V. (2007). *Eski Türkçenin Grameri* (Çev. Mehmet Akalın). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2018). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım.
- Hacıeminoğlu, N. (2016). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller (En Eski Metinlerden Zamanımıza Kadar -Yazı Dilinde-)*. Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım.
- Hamilton, J.R. (2020). *Budacı İyi Kalpli ve Kötü Kalpli Masalın Uygurcası Prens Klayanamkara ve Papamkara Hikâyesi* (Çev. Ece Korkut & İsmet Birkan). Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Deny, J. (2021). *Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları* (Çev. Oytun Şahin). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2022). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2018). *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kültür Bakanlığı Yayınları. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I-II*.
- Nişanyan, S. (2018). *Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*. Liber Plus Yayınları.
- Paçacıoğlu, B. (2016). *VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*. Kesit Yayınları.
- Sami, Ş. (2010). *Kâmûs-ı Türkî* (Haz. Şaban Kurt). Çağrı Yayınları.
- Şen, S. (2016). *Eski Uygur Türkçesi Dersleri*. Akçağ Yayınları.
- Şirin, H. (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Taş, İ. (2015). *Kutadgu Bilig'de Söz Yapımı*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Ş. (2015). *İştikakçının Köşesi*. Dergâh Yayınları.
- Tekin, T. (2013). *Makaleler 2* (Haz. Nurettin Demir & Emine Yılmaz). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (1995). *Orhon Yazıtları Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*. Simurg Yayınları.
- Tekin, T. (2022). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tezcan, S. & Zülfikar, H. (2014). *Nechü'l-Ferâdis Uştmahlarnıñ Açuq Yolu (Cennetlerin Açık Yolu)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toparlı, R, Vural, H., & Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2019). *Derleme Sözlüğü III-IV*.
- Türk Dil Kurumu. (2019). *Tarama Sözlüğü IV*.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Eğitim Yayınevi.
- Yüce, N. (2014). *Mukadimetü'l-Edeb*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- <https://otukensozluk.com/>.
- <https://www.google.com/search>

Kısaltmalar

bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
DS	Derleme Sözlüğü
ETü	Eski Türkçe
Haz.	Hazırlayan
KTLS	Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü
OT	Orta Türkçe
TDK	Türk Dil Kurumu
TS	Tarama Sözlüğü
TÜS	Türkçe Sözlük
vb.	ve benzeri
vs.	ve sair
vd.	ve diğerleri